

Győri Péter : A Pamutház
/Tanulmány/

1979.

Ujpesten az Erkel Ferenc, Klausál utca, Papp József tér, Pamutgyár utca által határolt telken fekszik a Magyar Pamutipar ujpesti gyára. "Elöl", az Erkel Ferenc utcai oldalon találjuk a gyár főbejáratát, az irodaépületeket, míg "hátsó", a telek északi, Papp József téri végét egy nagy, hosszan elnyúló, sárga lakóház tömbje zárja. Ez a Pamutház. Mielőtt a ház mai társadalmával, a lakókat egymással és a gyárral összekapcsoló mintegy száz évre visszanyúló eseményi történelmi, társadalmi, családi szállal megismerkednénk, vessünk egy pillantást a tágabb környékre! Elsősorban arra vagyunk kíváncsiak, hogy milyen, hasonló munkáskolóniák, telepek találhatóak még Ujpesten.

A telepekről röviden

Ahhoz, hogy az ujpesti telepekről akárcsak néhány szót is szólhassunk, meg kell határoznunk, hogy milyen építészeti, társadalmi képződmények tartoznak véleményünk szerint a "telep" címző alá. Példaképpen felsorolunk néhány olyan budapesti épület-együttest, melyek még ma is állnak, illetve egy-két éve még álltak és telepeknek tekinthetők. Ilyenek a téglagyári telepek /osillaghegyi téglagyár, kőbányai téglagyár & X. Jászberényi ut 43-49. sz. - telepe/, a MÁV telepek, a Duna parti cigánytelepek /Vadevezős utcában, a volt Visafogó stb./, Pestlőrincen az Állami telep, Kispesten a Wekerle telep, Kőbányán a Pongrácz telep, az Illatos út és a Gubacsi ut sarkán álló Dzsumbuj, a VIII. kerületi Százados uti telep, Angyalföldön - a már említett volt Visafogón kívül - a volt Tripoliss, a Babér utcai telep, a Kas-

sák Lajos utcai "Malomházak", a Váci uton a "Hétházak", a "Tizenháromházak" stb.

Kérdésünk az, hogy melyek azok a sajátosságok, amelyek alapján ezek a képződmények egy - másoktól elválasztható - csoportba sorolhatók. Egzakt választ nem tudunk adni. Csak annyit tudunk mondani, hogy ezek az épület-egységek mindig valamilyen egységes építészeti koncepció alapján épültek, s ez a koncepció, a megtervezettség általában igen szembetűnő. Ehhez hozzájárul, hogy általában az ilyen épületeket, épület-egységeket kerítés veszi körül, választja el a környezettől. Gyakran találunk a telep bejáratánál, főbejáratánál portát vagy a telepi gondnok /házmester/ lakását; többnyire a főbejáratnak megfelelő utca, házsorszám jelöli az egész telepet. Az épületek nem rendelkeznek önálló utca, házszámmal, csak római vagy arab sorszámuk, illetve abc betűjelük van. Egyes telepek önálló élelmiszer-, italbolttal, sportpályával, esetleg iskolával, templommal rendelkeznek. Legfontosabb jellemzőjük azonban, hogy környezetüktől, meghatározott okok miatt, elkülönülnek társadalmilag, amit a fizikai-építészeti jegyek csak külön kihangsúlyoznak.

Ezeknek a városépítészeti egységeknek, telepeknek közös jellemzője, hogy nem egy-egy tőkéss, magánember egyéni akciójaként épültek, hanem vagy az állam építette őket, vagy a város /főváros/, vagy valamely állami kézben lévő vállalat, illetve nagyobb tőkével rendelkező részvénytársaság. Többnyire egy-egy kislakás, munkáslakás-építési akció során jöttek létre. Nem egy esetben eredetileg ideig-

lenes elhelyezés céljából épült telepek váltak állandó lakóhellyé; találkozhatunk lőszer-barakkokból, laktanya-, kórházépületekből, nyilvántartóházból, apócazárdából, istálló sorokból kialakított telepekkel is. "Közpénzből" épültek telepek a trianoni békekötés után, az elcsatolt területekről Budapestre menekültek elhelyezésére; a kispénstű állami tisztviselők és a kilakoltatás elől menekülők egy töredékének, a II. vh. során kibombáztak egy része számára stb. Egy-egy nagy gyár, részvénytársaság építette például az Angyalföldi Malomházakat, a téglagyári telepeket stb.

Az újpesti telepek

Ismereteink szerint Újpesten jelenleg a Pamutházon kívül négy, telepnek nevezhető épület-együttes található. Természetesen, mint eddig, ezek után sem foglalkozunk az újabb építésű állami, vállalati, magánérés ún. új lakótelepekkel./

Az újpesti telepek közül a legnagyobb, a legtöbb lakóval rendelkezik a Nagyvárad u. 32-34. szám alatt található épület-együttes. Ez a "világvégi" telep a főváros lakott területének a legszélén, a külső Váci uti Megyeri Csárdánál található. A Váci ut felől az Oxigén és disszociációs gyár fala, délről az Ungvári és Nagyvárad u. utca, majd az Anód utca, míg északról a Bagaria utca határolja, melynek másik oldalán már a meyeri tanyák kezdődnek.

A telepen kb. 12-14 hosszú, földszintes, barakk-szerű épület van. A bennük lévő lakások szoba-konyhások /néhányánál van elő-

szoba is, előttük kis -egymástól kerítésekkel elválasztott- kertek találhatók. Sok a toldalékpépület, beépített veranda, sufni, műhely, csirkeöl, nyulól. Az épületek ma már szinte átláthatatlan elrendezésben állnak. A telepen található még két -egymással szembenálló- egyemeletes, nyitottgangos épület, melyek előtt/mögött szintén kis kertek találhatók, s közöttük egy sufnisor húzódik. A lakások többsége komfort nélküli, kivétel az a néhány lakás, amelyben a lakók megoszlótk maguknak a fürdőszobát és a vécét. A lakók többsége az Izsóban dolgozik, vagy dolgozott. Sok olyan család van, melynek több generációja is a telepen él.

"Tudomásom szerint 902-ben vagy 904-ben épült ez a lakótelep, Károlyi grófék vagy kik építették."/42 éves bet.munkás/
"A nagymamámék már régebben jöttek ide, még akkor ez grófi lakás volt, ez az egész. Ez az egész telep ilyen cseléd-lakásokas volt, Ugyhogy amikor az anyósoméék idejöttek, 35-ben azt hiszem, mert akkor úgy kellett válogatni a lakásokat, mert drága volt, és hát ők valahogy meg tudták oldani, hogy ide tudtak jönni lakni. Utána már, amikor én jöttem ide, akkor már az Izsóhoz tartozott. Először az IKV-hoz, utána az Izsóhoz, utána újra fölvette az IKV. ...Azelőtt téglagyár volt itt, a gróf Károlynak volt ez a gyára, és akik ott dolgoztak, meg a cselédek lakásai voltak ezek. Az Oxigén gyárnak a helyén volt a téglagyár. Amikor én még idekerültem 47-48-ban, akkor még ott lent, ahol most a játszótér van, ott még egy igen elhanyagolt téglagyár volt. És utána aztán

mindig, mindig jobban épült. Hát jó, mondjuk így nem épült semmi, csak a téglagyárnak a helye elment, ott lett az óvoda, akkor itt lett lent a játszótér, de a lakások ugyan-
ugy maradtak mind. Építkeztek már a lakók, kertesítették, elkerítették, de úgy mondjuk nem építettek semmit. H...

"A téglagyár megszűnt 48-ban, Oxigén gyár lett. És maradtak a lakók, legtöbbször." / 50 éves konyhai felszolgáló /

A két egyemeletes épületről M.L. nyugdíjas diszpécser a következőket mondja:

"...szerencsémre itt a telepen meghalt egy idős ember, akinek a fia nem volt Iszós. Az Iszó kötelezte őt, hogy menjen le az apja lakásába a földszintre. Így kaptam lakást 57-ben. Ez 35 m², egészséges lakás, normális méretű. A szoba, a konyha is az és van egy 1x2 méteres spejz. És hát nincs semmi más komfort hozzá. És még a régi bért fizetjük, amit még 57-ben megállapítottak. Ez a lakbér valamikor 4 pengő volt egy hónapra. A vége az közös, egy véocét használ két család. Ebben az épületben 30 lakó lakik. 12 a földszinten, 12 az emeleten, és 24 és az épület végén van egy kis box. Egy kis helyiség, talán 2x3 méteres. Ott a régi időkben -amikor a téglagyár még megvolt- főleg a legényemberek laktak. Egy embernek elég volt. Most már sajnos családok is ott laknak. Azt hiszem az ak 10 forint a lakbérére. Ott van 6 lakó. Tehát ebben az épületben 30 ember él, és a tulsó oldalon

is 30 ember"/Megj. A számoknál nyilvánvalóan keveri a fő-t a család-dal./

"Mikor idejöttünk 57-ben, itt nem volt még csatorna és víz. Szerencsére a következő évben, amikor a KIK-nek már át lett adva, akkor lett csatornázva, és a konyhában már van vízcsap. De előtte az udvar közepén állt egy nyomós kut, és azt használtuk. A vécek még ilyen átemelő szerkezettel működtek, kint van az épület végén két nagy betonakna."

A földszintes házakról V.I.-né betanított munkás:

"Ott, ahol már fürdőszoba van, véce, melegvíz, hidegvíz, teljesen komfortosítva van, ott emelték szépen a lakbéreket. Mert itt eredetileg 31 ft ezeknek a földszintes lakásoknak a lakbére, a két emeletes épületben, ott 25 ft. És itt ebben a házban is, meg ahol még komfortosítottak, 271 ft-ra emelkedett, vagy 340-ig. ... Sok helyen már beépítették a verandát, és így két szobásra megcsinálták a lakást. Azért nincs itt sok helyen veranda. ... Amelőtt nem voltak kertek, hanem a járda az itt volt közvetlen a veranda előtt. Aztán a háború után így összebeszélték, vagy nem tudom, mert én még akkor igen kislány voltam, és akkor így megtörtént ez a leválasztás. Mindenkinnek egy kis portája lett, virágot ültettek, meg gyümölcsfát, ki hogy akarta, gondozta a maga kis kertjét. És nyáron igen szép, kis virágos kertek vannak itt a telepen. Még az emeletes háznál is. Ott nincs kiskert, de a két épület előtt, a belső felén, ahol a bejárati ajtók vannak, elég szépen megcsinálták maguknak a kis virágágyásokat."

Szépen parkosították, padokat tettek, esténként kiülnek egy kioszt, amikor már ráérnek ott üldögelnek és igen jól elvannak egymással."

A telepiek elbeszélése alapján tehát eddig szépen, rendszerben folydogált a telepi élet, mindenki -amennyire telett tőle- próbált gyarapodni, környezetét szebbé, használhatóbbá tenni. Az utóbbi időben azonban egy-két új jelenség zavarta fel a telep eddigi -ugy mond- nyugalmit. Így szólnak erről a lakók:

"Hát nézze, ... Most már pár év óta igen sok lakó került a telepre, és már általában, szóval minden évben van új lakó, aki ide kerül. Szabadulnak fel lakások, mennek sokan az Izsó-lakótelepre... Egy jó pár régi van itten. Például itt a mi utcánkban osupa régi lakók vannak. Inkább az emeletes házi környék az, meg a másik utcában akad, de ott is kevés, akik új lakók. Aránylag igen rendes családok laknak itt, igen rendes családok, már azok, akiket én ismerek. Azóta mióta mostmár, hogy jöttek ide újak, akad egy-két-három olyan család.. hát bizony, aki erősen kifogásolható, olyan szinten, hogy dolguk volt már a rendőrséggel, rendszeres uerhá ellenőrzés, meg mit tudom én mi... Van itt például egy sokgyerokes anya az emeletes házban, az eredetileg, amikor idejött a telepre, ide a második szomszédba jött. Akkor volt neki négy apró gyereke, aztán egy 14 éves lánya intézetben, és egy 13 éves fia intézetben. Most csak kettő van neki itthon, aki még nem volt intézetben, de azokat is el akarták vinni, olyan dolgok miatt, hogy az asszony nem dolgozik, állandóan iszik,

a gyerekeket elhanyagolta,ennivalóra nem volt pénz,éhen-
tek...Ezek már nyilván voltak tartva a gyszínhatóságnál,
ismerték őket,hissen kaptak ők az Ósz utcában egy négy
szoba összkomfortos lakást,de mivel magas volt a lakbér,
elcsorélték ide azszal a lakóval,aki itt lakott.Köszben
itt is 340 ft volt a lakbér,hát ez se ment.Akker elcse-
rélték oda az emeletes házba egy lakásra.Hiába kaptak
nagy lakást a sok gyerek mellé,lényegében a sok gyerekkel
mégis egy kis szoba-konyhában huzódott meg ugyanugy.
Szóval ilyen,és hozzá hasonló egy-két család van még
itt a telepen. ...Elég sokszor jön ide az uerhá,ide a
telepre,egy kis ellenőrzésre,dehát ez a házmeister kéré-
sem is volt,mert hát ezek ott,ahol a refes fiu is van,
hát igen csunya parádékat rendeztek,már családon belül,
de nyilvánosan... ugyhogy ilyen van,de a többsége az
igen rendes családok,nem bántja egyik a másikat,dolgoz-
nak rendesen."/betanított munkás/

Egy másik lakó:

"...hát hogy őszinte legyek,nagyon sok oigényt telepítet-
tek ide!Soha nem ismertük az uerhát,de most nagy^{on}-nagyon
sokszor jönnek ide ki./Fia:/Ennek az oka a szanálás,igaz-
ság szerint,amit Ujpesten szanáltak../Anyá:/Igen,a sza-
nálás,nem vállalták az új lakást...ez azóta van,amióta
Palotán,Ujpesten szanálnak.Itt most már mindenki össze-
vissza van keverve,mert akik nem fogadták el az új lakást

azokat ide telepítették. ...és mikor a rendőrségre elmentünk, és jelentettük, hogy a lányomat megtámadták, azt mondta nekem a rendőr: Maga akarja nekem bemutatni a Nagyvárad utca 32-34-et? Maga nekem ne mutassa be, maguk ott laknak? Mondom, sajnos, szégyenlem.. 30 éve ott lakok, de szégyenlem kimondani. És olyan véleménnyel volt a rendőr, hogy nem is akarok róla beszélni! Azóta a kislányom este 5 után ki se mer menni, mert olyan véleményt mondott a rendőr, hogy.. Nagyon-nagyon rossz vélemény van a telepről, tessék elhinni. Régebben nem is ismertük a rendőrséget, ötven-hatvan éves lakók mennek el innen lakni! Azok mennek el innen lakni, mert szégyenlik... Hat-hét éve van ez."/50 éves konyhai feloszolgáló/

Természetesen a többség még, ha akar se tud elmenni a telepről.

"Mikor kezdődtek az Izzó lakótelepen -óriási telep, több száz család lakik- akkor én már hiába próbálkoztam. Azt mondták: Magyar elvtárs, te már egyszer kaptál lakást az Izzótól. Hiába mondtam, hogy nem komfort, stb. Akkor már nem volt módom, kapni. És ugye már két éves Izzós dolgozók kapnak, van egy-két gyerek... De bennünket nyugdíjasokat nem vesznek már figyelembe. Pedig az egész családom Izzós volt. Kivétel nélkül, egyetlen egy családtagunk nincs, aki nem Izzós."/65 éves nyugdíjas/

Külsőben a telep fizikai képe is változott.

"A z az igazság, hogy itt már a tanács se tud kiigazodni,

mert engedte, hogy mindenki ezt építse, azt építse, úgyhogy mostmár a tanács se tudja, hogy mi van itt."

Ez természetesen nem egyedi jelenség. Solt Ottília írja a "A hetvenes évek budapesti szegényei" című munkájában, hogy "majd mindegyik peremkerületnek megvolt és megmaradt a falusias szegénysora is. Ezek közül ma néhány átmenet a "vadtelepülésbe", vagyis kusza tulajdonjogi területen engedély nélkül felépített házak sorába. Mindegyikben sok-sok család lakik albérlő gyanánt, nem lakás céljából hozott szűk szűkben, felvonulási épületekben, mosókonyhákban."

A telep további sorsa ismeretlen, mindig fel-felröppen a szennelés híre, amit aztán egy-egy tető- vagy csatornajavítás rövidesen elfeledtet. Mindenesetre a telep földrajzi helyzetéből adódóan nem zavarja az "összképet", a városképet, még "sok boldog esztendő" jószolunk neki.

Térjünk át Újpest egy sokkal konszolidáltabb, az előzőtől eltérő típusú telepének az ismertetésére! Ez a Fővárosi Vízűvek munkáslakás-telepe. A négy egyforma háztömbből és egy "kisépületből" álló telep a külső Váci ut 102. szám alatt található, ott, ahol a Fóti ut eléri a Váci utat. A vaskerítéssel körülvett épület-együttes a Váci ut és a Duna közötti szűk sáv egy darabját foglalja el. Ennek a "földszávnak" az érdekessége, hogy megszakítás nélkül egészen Dunakesszig a Fővárosi Vízűvekhez tartozik, s végig egy -Váci ut 102- szám jelű. A házszám körüli bonyodalmakhoz tartozik még, hogy ugyanez a szám az angyalföldi Hétházaknak /Váci ut 102/, s ez szá-

nos félreértésre adott már okot. A négy épületet a II. vh. alatt kezdte el építeni a Fővárosi Vasmű, munkásai számára. 1947-ben már be lehetett költözni a lakásokba.

Minden épület két szintes, két lépcsőházas, szintenként, lépcsőházanként 3-3 lakással, vagyis összesen 12 lakással. A házak két végén egy-egy földszintes, egy lakásnak kialakított "kisház" található. A négy egymás mellett fekvő épületben összesen 56 lakás van. A kétszintes részek minden lakása két szoba -konyha, WC-s, fürdőszobás. A fűtést gáskonvektorok biztosítják. A "kisházak" szintén két szobásak, de itt a szobák nagyobbak, önálló pincével, padlással is rendelkeznek. Itt a lakbér havi 300 forint. A telepen található még egy 3 szobás, különálló, 70 éve épült lakóház /eredetileg gépház/, valamint egy újabban épült két-szintes, 6 lakásos ház, mely eredetileg felvonulási épület volt.

A telep kezelője ma is kizárólag a Fővárosi Vasmű. A lakások szolgálati lakásokként funkcionálnak. A lakók közlése szerint általában nagycsaládok, régi, megbízható dolgozók kapnak itt lakást. Ha valaki megházasodik a telepen, akkor házastársa csak a Vasmű engedélyével jelentkezhet be az itt lévő lakásba. Szintén elbeszélés alapján tudjuk, hogy viszonylag sok lakásban él két család együtt, a szülők és a gyerek, házastársával. Erre a két szoba -konyha megoldás lehetőséget nyújt. A telepen rokonsági egybefonódások nincsenek. Mivel a telepről több információnk jelenleg nincs, ezért elégedjünk meg egyelőre ennyivel.

Szintén csak egy-két szóban megemlítünk egy sokkal kisebb újpesti telepet, mely a Vécsy Károly utca 78-80. szám alatt található. A telepet délről -a Vécsy utca felől-, és északról -a Sallai Imre utca felől- kerítés határolja, míg a Mikes Kelemen és a Blaha Lujza utca felől zárt sorú házak hátsó fala veszi körül. Az elkerített telken megtervezett módon sorakoznak a földszintes házak. Egy-egy épület 5 illetve 6 lakásos, a meglévő 6 épületben összesen 36 lakás található. A szoba-konyha, spájzos lakások, egy-egy kiskerttel megtoldva rendszerben sorakoznak egymás mellett a házak közti utakra nyílnak. A telepet 1948-49-ben építették, a vizet 1955-ben vezették be. A WC egy különálló épületben, az udvaron van. A telep kezelője az IKV. Eredetileg a II. vh. alatt kibombázottak részére építette Újpest városa. Sok a nyugdíjas, aki még akkor költözött ide.

Végül megemlítjük azt a, Pamutházról egy-két tömbnyire lévő épület-együttest, melyet az Attila, Pöltenberg, Nádor, Türr István utca határol. A telken három, különálló, négyemeletes, ~~szobakonyhás~~ ~~szobakonyhás~~ 4-4 -római számmal rendelkező- lépcsőházas épület áll, összesen 120, szoba-konyha lakással. Az utcára néző, földszinti üzlethelyiségek jelenleg szinte kivétel nélkül szükséglakások. Ezek száma kb. 25-30. A három épület által körülvevett belsőudvart a Türr István utca felől kerítés határolja. A telepet a II. vh. után a tanács építette, jelenleg¹ a tanács kezeli.

Emután a valóban csak vázlatos áttekintés után koncentráljuk figyelmünket a Pamutházra, a Magyar Pamutipar munkáslakás-telepére!

A Pamutház és a Magyar Pamutipar nemcsak építészetiileg alkot egy egységet, hanem a ház és a gyár történelme, a lakók és/ illetve a dolgozók élete is egymással szorosan összekapcsolódik.

A Pamutház keletkezése

A gyár 1882-83-ban épült a Pamutgyár, Erkel Ferenc, Klauzál utca közötti telken. A főbejárat akkor még az Erkel Ferenc és Pamutgyár utca sarkán volt, ahol a lóvasút vágánya húzódtott. Az alapító-tulajdonos, Roger Tatham angol textilgyáros a "Hungarian Cotton Spinning and Weaving Mill of Roger Tatham" nevet adta új, magyarországi gyárának. A telket gróf Károlyi Sándortól, a főti nagybirtok urától vásárolta. /Erről lásd: Hanák P.-Hanák K.: A Magyar Pamutipar története ; Bp. 1964/ A vállalkozást azonban nem kísérte szerencse, s így került igen rövid idő után /1883-ban/ a gyár a Magyar Országos Bank tulajdonába. Első magyar pamutfonó és szövőgyár néven. Ebből jött létre négy év múlva a Magyar Pamutipar Részvénytársaság.

Az akkor még hazánkban igen fiatalnak számító iparág meghonosítása számos nehézségbe ütközött. Különösen fontos tényező volt - a gazdasági-technikai háttér, környezet fejletlensége mellett - a megfelelő ipari munkaerő hiánya. Ezt a problémát számos gyár, köztük a Magyar Pamutipar Rt. is, nagy szándékkal próbálta áthidalni, hogy iparilag fejlettebb területekről csalogatta ide legalább a legnélkülözhetetlenebb szakembereket /mérnököket, szakmunkásokat, szerelőket/. A szakemberek letelepítése érdekében a gyárak gyak-

ran lakásokat építettek, illetve béreltek. A munkáslakások, -kolóniák építésével nemcsak a külföldi szakemberek letelepedését akarták biztosítani, hanem a hazai munkások egy részét is próbálták ezzel hosszabb időre magukhoz kötni, ami akkoriban - az ipari munkához még nem szokott munkások tömegeit figyelembe véve - igen bonyolult, gyakran anyagi áldozatokkal járó feladat volt.

A Magyar Pamutipar Részvénytársaság újpesti gyárában 1885-ben hozták létre - a Pamutgyár területén belül, a régi kultúrterem helyén - 35 000 forintért az első munkáskolóniát. "Az első "munkásház" persze inkább csak a Csehszorból szerződötött művesetők, mesterek, szakmunkások népesítették be, akik biztosított lakás nélkül aligha vállalkoztak volna a bizonytalan kimenetelű áttelepülésre. Az 1907-ben a mai helyen felépített nagyobb lakóház is elsősorban a külföldi szakmunkás családoknak szolgált otthonul. Innen a pamutház közkeletű elnevezése: "a cseh ház". /Hanák; i.m./ A jelenlegi ház "őse" eredetileg - egyes lakók elbeszélése szerint - egy földszintes irodaház volt, melyet aztán inkább lakásokkal, munkásokkal töltöttek fel. Ezután épült még rá 2 illetve 3 emelet és körülbelül a huszas évek elején nyerte el mai, egységesen "megkomponált" formáját.

A Pamutház leírása

Mielőtt a Pamutház mai és hajdani társadalmával, életével közlebből megismerkednénk, vessünk néhány pillantást magára az épületre! A Papp József tér felől csak egy három emeletes, hossz-

szu, egybeszabott tömböt látunk, melyet leginkább nagy laktanya-
épületnek hihetnénk. A tömb két végén egy-egy, önálló tetőrészel
elkülönülő kisebb épületet látunk, melyek még jobban kihangsúlyoz-
sák a ház megtervezett szimmetriáját. A középén elhelyezett nagy,
boltíves kapun belépve, a házmester-lakás ajtaja és a falon függő
lakónévsor, faliújság között elhaladva egy hosszú, szűk, poros udvar-
ra jutunk. Előttünk, a gyár hátsó falához tapasztva az egyemeletes
fürdőépület található, két végén a mosókonyhával, szárító helyisé-
gekkel. A fal mentén néhány fa meredezik a magasba, a fal tövében
egy-két motorbicikli-roncs, lim-lom hever. Az udvar két szélét egy-
egy téglafal sárja, rajtuk kis vasajtó, melyeken át a már említett
szélső épületrészek kertjébe juthatnánk /ha nyitva lennének/.
A nagy épület -ezzel az elnevezéssel különböztetjük meg a közép-
ső, egységes épületrészt a két szélső "kisépület"-től- 8, római szá-
mokkal megjelölt lépcsőháza az udvarról indul.

A két szélső, I-es és VIII-as lépcsőházban két emeleten
-a földszinttel együtt három szinten- található lakások, itt a 3.
emeletet a padlás foglalja el. A többi lépcsőházban három emeleten
/vagyis négy szinten/ van szintenként 4-4 lakás. Ez alól kivétel a
IV. és V. /középső/ lépcsőház 3. emelete, ahol -szintén a padlás miatt-
csak két-két lakás található. Így összesen a nagy épületben 116 db.
lakás van. A két szélső kisházban, melyek egyemeletesek, szintenként
egy-egy lakás található, tehát összesen 4 db. A Pamutház 120 lakása
köszül a kisházak lakásai 3 szobából, előszobából, konyhából, fürdő-
szobából, belső WC-ből állnak, míg a nagy ház lakásai mind szoba-
konyha, komfort nélküliek. /Kivéve az V. lépcső kapu fölötti két la-

kását, melyek két szoba -konyhásak./ A kisházakba a Pamutgyár utó-
ra illetve a Klusál utcára nyíló külön kapukon -egy-egy körülzárt
kerten keresztül- lehet bemenni. Az itt lévő lakások alapterülete
kb. 70 m², a szobák különbejáratúak, minden szobának más égtáj felé
néznek az ablakai.

"Csupa ajtó, ablak, 11 ajtó van! Kénytelen voltam már ezt az
ablakot elfedni a szekrénnel, mert annyi van ablakból! Azért még
mindig kényelmesebb, meg nagyobb, mint az újlakótelepi házak!"

A nagyházban a lakások konyhája a lépcsőházból nyílik,
ezek ajtaja legtöbbször nincs kulccsal zárva. Minden emeleten /lép-
csőfordulóban/ két-két lakáshoz tartozik egy WC. A földszinti la-
kások alapterülete kb. 36-42 m², az emeleti lakásoké 32 m². A har-
madik emeleti lakások 22 m² alapterületűek, tehát jóval kisebbek,
mint a többi lakás. Ennek oka az, hogy ez lényegében a "padlás-szint",
ezek a lakások a padlásból lettek egykor kialakítva. Az itt lévő
lakások alacsonyabbak a megszokottnál /kb. 2,5 m magasak/, ablakuk
is igen kicsi. (

A lakók a Pamutházról

"Hát én tessék megnézni, én ilyen disznóólban élek! Est nézték
meg a múlt héten, hogy rám szakad. Tetszik látni /mutat-
ja, hogy az ajtó fölötti fal meg van rogyanva/, tessék
bejönni! Nekem nincs jégszekrényem, itt a spájzom /a szo-
bában a földre van letéve a tej, sülség/, ne tessék szőj-
jelmezni, így élek. Ott az egérlyuk már legalább három vagy

négy éve /mutatja, hogy a plafon sarkán, az ágy fölött van egy szabályos egérlyuk/, nem merek fölmenni, mert szédülök, leesek. Tessék megnézni! Hiába van kásimunkám, hiába takarítok, nem látszik semmi. Lesüllyed az ajtó, az ablakok nem jók. "Ott is a osz tartja /mutatja a gáscsővet/, ha hosszányulnak, ledől az egész! "Hát olyan hideg ez a lakás. Hát kívül-belül ledőlve. Hát mondjak én még ehhez kommentárt? Fűszek hozzá? Hát be van huzva ez az ajtó, de úgy jön be a hideg! "...A Pamut nem csinál itt semmit. Belül nem csinálnak semmit. Kívül is csak a léposóházat csinálták meg, de kint a fal le van dőlve, úgyhogy ha én megállok ott, akkor majd lefagy a lábam, jön be a hideg télen, mert kívül le van dőlve az egész! /Mutatja, hogy ha a konyha külsőfal-felőli részén megáll../ A léposóházat télen csinálták, most, minussban, jön le az egész. "...És itt vagyok ebben a hideg konyhában, még mindig hideg van, még mindig fűteni kell /május/, és ablakot nem lehet nyitni, itt olyan szag van! /Megj. Az ablak közvetlen a WC ablaka mellett van./ Nem beszélve arról, hogy a szomszédból bejön minden szag. Kinyitják az ajtót, mondom jajj az egész lakásom tele van szaggal, erre mondják, nyissam ki az ablakot! Hát megvolnék bolondulva! Huzatot csinálják, mikor száz forintot szénnel fűtők? Ők kinyitják az ablakot, mert van, aki gázzal fűt, bevezették privát. Igen. "...A lenti lakások egy másfél méterrel nagyobbak, és egy úgynevezett padlásalakás.

Mert itt ezen a szinten az egyesén, az ötösön és a nyolcoson padlás van. Itt helyen van lakás, három helyen padlás lenne. Az tele van galambokkal..."..nem hiszem, hogy én most a 68-dik évemben is úgy néznék ki, hogy olyan nagyon büdös lennék, igen?! Még most sem, pedig hát jó, hogy a lakásomra nem kell ránézni, mert hát én erről nem tehetek!"

"Én így vagyok. Erre kíváncsiak? Tessék csak elmondani, mert én megértem, csak legfeljebb én nem jól fejezem ki magam, elnézést kérek, de én ideges vagyok. Én nem tudok helyesen kimondani dolgokat a 3 elemivel! Ha nem jól mondom, akkor tessék kiegyenliteni!"/68 éves, ösvegyi nyugdíjas nő/

Egy másik lakó a hásról:

"...jó volna egy kis módosítás ennek a háznak! Hát hiába van mondjuk egy ilyen gyönyörű...most tették karba, mert már nagyon megkívánta a tisztát a gang, hát más tizenöt éve nem volt tatarozva. És viszont itt 117 lakás van, itt kimondott munkások laknak, és általában azt lehet mondani, hogy négyszáz, négyszázötven személy van. Sok kicsi gyerek van, és mindig felujítják, mert az idősebbek meghalnak, akkor mindig új dolgozókkal felujítják, ugye akik a vállalat területén dolgoznak. Hát természetesen ugye a vállalatnak joga van ebben variálni, hogy csak a vállalat dolgozója jöhet ide. És ahhoz bizonyos szerződést kötnek, hogy hát ragaszkodnak a dol-

gozókhoz, hát ugye az igazán jó dolgozókhöz. És... hát mit szeretnénk? Hát ugye itt módosítás van, meg szociális intézmények, fürdő is van, van kád, medence, amit a vállalat is biztosít. De viszont ekkora háznak kell, hogy biztosítson, mert itt kimondott sok kicsi gyerek van, és sokan dolgoznak itt. És hát egy szoba-konyhával rendelkeznek.. Mondjuk, hogy módosítanak, mint ahogy én itt leválasztottam a konyhát egy kis szobai részre, ugye. De az nem mindenhol egy megoldás, mert nem mindenhol egyformák a lakások. Nem egyformák, és azért mi 39 forintot fizetünk. Nem egy nagy összeg, de máma, amikor a mai rendszer egy olyan, olyan.. 6-pitkezést létesít, hogy fürdőszobát létesítenek, mindent, ugye hát az ember.. halad, halad az élettel ugye. És hát ugye nézi az ember, elmegy egy új lakásba, bizony fáj az embernek a szíve, hogy hát így kell élni, így. Más hol meg módosítanak, újjá tesznek mindent, korszerűsítene is főleg. Mert tulajdonképpen ez nem egy lakóháznak épült, akkori időben, mert irodaháznak." A fürdőben..." "Ie kád van. A legelső öt éves tervben épült egy medence, a gyerekek is tudták használni, csak állítólag most el van dugulva a lefolyó, és nem működik. Addig nem lehet használni, amíg meg nincs csinálva. 8 zuhany van. Ide földre építették az új épületet, mert bővítették az öltözőt is, hogy tudjanak a férfiak az a szőnyeges területéről is öltözni, zuhanyozni. Szóval vannak módosítások, a vállalat sokat módosít."

"...a mosókonyha gőzzel van, amit a vállalat biztosít, szárító, a dolgozó 5 ft-ért veheti igénybe, ezt is biztosította a vállalat."..."Én vettem a szógépet, mert ha vízhiány van, akkor lezárják sajnos a fürdőt. Mert a vállalatnak takarékoskodnia kell a vízzel, ki van adva általában országszerte, hogy mennyi vizet használhatnak, vagy milyen időszakban használhassák a fürdőt. Ugyhogy, amikor alacsony a vízállás a Dunában, és nem tudják ellátni a lakószéket megfelelőképpen, akkor lezárl." /50 éves takarítónő/

És mindezt hogyan látja egy szélső épületi háromszobás lakásban lakó:

"Hát kéremszépen ez a ház itt, a Papp József tér 1-ben százhusz lakás van. Szoba-konyhás lakások mind. Nincs spejz, nincs előszoba, nincs semmi. Csak szoba-konyha. Egy hatszor három méteres konyha és egy nagy szoba. De gyönyörű nagy méretű. Nagyon rendez ház, a lakások nagy méretűek, 10 kis fürdőszoba van, állandó meleg vízzel, a vállalat látja el melegvízzel. Öt mosókonyha van, mosógéppel ellátva, szárítóval. Mindent a gyár ad ezeknek a lakóknak! 28-30-40 ft lakbér! Nagyon olcsó. 25 ft volt, és kérem amióta ezt elhatározták, hogy emelik, most úgy emelik, hogy ha változás történik, akkor 15 %-kal növelik. Hát az semmi! /nevetve/ Hát ilyen lakbérek vannak itt!"

..."Olcsó a lakbér, fürdik ingyen, mos, a gyárból jön a melegvíz, nagyon olcsó! Nagyon-nagyon jól meg van ez old-

va a gyár részéről, úgyhogy nagy kedvezményt jelent es a dolgozók részére."..."Akkor én ismerek, egy néhányat, elvtársat, akiknél így voltam, hát kalapot le előtűk. Különb mint az enyém, mert az övéké mind parkettás, én pedig megelégedtem padlóval, amikor 45-ben ide beköltöztem. Ha valamelyik lakás ott nem elég tiszta, akkor feltételesen, hogy a másik befolyást gyakorol rá, hogy tiszta legyen. A kiket én ismerek, azok mind nagyon rendesek, mondom, kalapot le előtűk."/88 éves nyugdíjas művész, volt párttitkár/

A Pamuthás társadalma a II. világháború előtt

A gyár egymást váltó tőkés tulajdonosai mindig nagy súlyt helyeztek arra, hogy megfelelő, stabil, szakképzett törzsgárdas alakuljon ki. A külföldi vagy hazai textilgyárakban dolgozók elcsábításának, letelepítésének, helyhez /gyárhoz/ kötésének szokásos módszere volt a különböző természetbeni vagy pénzbeni juttatások alkalmazása. Egyikének egyik legfontosabb formája a lakáshoz juttatás volt. A Pamutgyárban ez három féle alakban valósult meg. A gyár vagy lakást bérelt a dolgozó és családja számára, vagy fizetett bizonyos összeget a dolgozónak lakbértérítésként, vagy a Pamuthásban biztosított számára egy lakást. A legnagyobb juttatás egy egyszerű dolgozó számára a pamuthási lakás volt, ezt először, vagy utólag bizony "ki kellett érdemelni". Hűséggel, odaadó, jó munkával, lojális magatartással. Ezek természetesen nemcsak "becsületbeli",

hanem /és elsősorban/ egzisztenciális kérdés ~~kérdés~~ is volt a Pamutházban lakók számára, hisz adott esetben -felmondás, rendbontás, szervezkedés- nem kevesebbet, mint lakásukat veszíthették el.

Nagyon jellemző erre a helyzetre, hogy a patriarchális rüggség számos vonását magánhordta." /Szurday, a gyár egykori tulajdonosa/..mint gazda a birtokát, szerette a gyárát, s mint gazda a oselégeit, fenytette és jutalmazta a munkásait. Persze főként a törzsgárda tagjait, a pamutháziakat, a régóta szolgáló jó munkásokat, akiket személyesen ismert, gyakran megszólított, megbecsült.".. "a kiterjedt Szurday-Quittner család a háztartási alkalmazottat, a szobalányt és inast is a pamutházi családok tagjai közül választotta ki. .. /A pamutháziak/ a szerződés szerű kötelezettségeken és kedvezményeken túlmenően, életmódjuk csaknem minden vonatkozásában, még szabad idejükben is a gyárhoz kapcsolódott. Évtizedekig a szó szoros értelmében a gyár területén laktak -később is csak egy vékony kerítés választotta el a pamutházat a gyártól- , a gyerekek a gyárudvaron bujdoskáltak, a fiatalok a gyári pályákon sportoltak, a leventecsoapatban gyakorlatoztak, részt vettek a hagyományos gyári karácsonyi ünnepeken, eljérogattak a kulturháza." /Hanák: i. m. /

A pamutháziak csoportja ellentétben állt /persze itt nem állandó konfliktusokra kell gondolnunk/ , egyrészt a szintén törzsgárdához tartozó szervezett, nem kedvezményezett munkásokkal, másrészt a törzsgárdán kívüli, időszakos dolgozókkal, "jövevényekkel".

Köszerejtszottak ebben az élethelyzetből, életlehetőségekből, származásból, munkában elfoglalt helyből adódó különbségek, előítéletek stb. A pamutháziak, kiszolgáltatott-kedvezményezett helyzetük-nél fogva a gyár társadalmán belül elkülönült, egységes ismeret-ségi, baráti, rokon hálózattal rendelkező zárt szociológiai csoportot alkottak. Mint látni fogjuk, ennek nyomai ma is megtalálhatóak.

A Pamutház mai társadalma, a számok tükrében

1979 októberében kérdőíves felvételt hajtottunk végre a Pamutházban, melynek során személyesen elmentünk minden lakásba, és felvettünk néhány -a lakással és a lakókkal kapcsolatos- adatot, információt. Nem jártunk sikerrel a 120 lakásból 21-ben, mivel ezek lakói a vizsgálat időpontjában nem tartózkodtak otthon. Ez a 17,5 %-os hiány feltehetően nem rontotta szisztematikusan információink reprezentativitását. Az adatokat csak a "nagy ház" lakásaira összesítettük, mert a kisházak lényegesen eltérő jellegzetességekkel bírnak. Így az alábbi adatok 116-ból 95 lakásra vonatkoznak.

Demográfiai összetétel

A 95 lakásból 20-ban /21,0 %/	1 fő lakik
21-ben /32,6 %/	2 fő "
24-ben /25,2 %/	3 fő "
15-ben /15,8 %/	4 fő "
4-ben /4,2 %/	5 fő "
1-ben /1,1 %/	6 fő "

		az összes pamutgyári munkásnál ez az arány	
Vagyis a lakók 8,3 %-a	/20 fős/	lakik egyedül,	/ 4 %/
25,9 %-a	/62 fős/	" kettőben	/10 %/
30,0 %-a	/72 fős/	" háromban	/30 %/
25,0 %-a	/60 fős/	" négyben	/27 %/
8,3 %-a	/20 fős/	" ötben	/22 %/
2,5 %-a	/ 6 fős/	" hatban	/ 7 %/
Összesen:	100,0 %	240 fős	100 %

Az átlagos lakstűrség 2,53 fős/lakás.

A családösszetétel a következő:

Házaspár	18,8 %
Egyedülálló	25,0 %
<u>1 generációs összesen</u>	<u>43,8 %</u>
Házaspár 1 gyerekkel	17,7 %
Házaspár 2 gyerekkel	12,5 %
Házaspár 3 gyerekkel	1,1 %
Házaspár és egyéb rokon	5,2 %
Törredék család /egyszülős is/	13,5 %
<u>2 generációs összesen</u>	<u>50,9 %</u>
Házaspár 1 gyerekkel és nagyszülővel	3,1 %
Házaspár 2 gyerekkel és nagyszülővel	2,1 %
Házaspár 2 gyerekkel, nagyszül., +rokon	1,1 %
<u>3 generációs összesen</u>	<u>6,3 %</u>
Összesen	100,1 % /n = 95/

Az átlagos életkor 40,0 év. Ehhez a következő kor szerinti megoszlás járul:

0 - 20	21 - 40	41 - 60	61 -	éves	
54	61	50	75	fős	/n = 240/
22,5	25,4	20,8	31,3	%	/100,0 %/

Részletesebb kormegoszlás:

- 20	21 - 30	31 - 35	36 - 45	46-55	56 - 65	66 - 70	71 -	Σ
54	36	15	22	27	20	32	34	240 fő
22,5	15,0	6,2	9,2	11,3	8,3	13,4	14,2	100, %

As empirikus adatokat összefoglalva a következőket mondhatjuk:

A lakások több mint felében /53,6 %/ egy vagy két személy lakik, 78,8 %-ában nem haladja meg a három főt. Ha ezeket a lakátsűrűségi viszonyokat más /részben más jellegű/ telepekkel összehasonlítjuk, akkor -saját megfigyeléseink szerint- azt tapasztaljuk, hogy a Pamutházban ezek a viszonyok lényegesen jobbak. Ennek okát elsősorban abban látjuk, hogy itt magas az egy lakásban lakó idős egyedülállók és idős házaspárok aránya. Ezzel szemben a házban kevés ún. "nagy család" lakik, az együttélő, három generációs családok aránya 6,3 % /6 család/, és csak egy három-gyerekes család található. A ház "elöregedését" mutatja a viszonylag magas átlagos életkor is, ami elsősorban a középkorúak igen alacsony arányának /15,4 %/ és a 45 évnél idősebbek közel 50 %-os arányának az eredménye. A 45 év feletti korcsoporton belül is az idősebbek túlsúlya a jellemző, ~~56,6 %~~ 56,6 %-uk 65 évnél, 30,0 %-uk 70 évnél is idősebb. Míg az öregek viszonylag túl-, a középkorúak alulreprezentáltak /a budapesti arányukhoz képest/, addig a fiatalabbak /31 évesnél fiatalabbak/ aránya körülbelül megfelel az átlagnak.

A 2,53 fő/lakás lakátsűrűség csak a más, hasonló lakások-

kal rendelkező telepekkel összehasonlítva minősíthető "jó"-nak, mivel az a mutató itt gyakorlatilag az egy szobára vetített lakásrűséget jelenti, a szoba-konyhás lakások miatt. A lakásrűség ilyen alakulásához nemcsak az előregedés járul hozzá, hanem a Pamutgyár szigorú lakáspolitikája is, amely nem engedti az ágy-, albérltetet, engedélyhez köti a bejelentkezést, törekszik arra, hogy egy lakásban több család ne lakjon.

Ezek után arra vagyunk kíváncsiak, hogy a különböző korcsoportok hogyan, mikor költöztek a Pamutházba, kerültek a Pamutgyárba. A gyárral, a házzal kapcsolatos elbeszélések alapján azt gondoltuk, hogy az idősebbek jóval fiatalabb korukban kezdtek el dolgozni a Pamutgyárban, mint a mostani fiatalok. Felmérésünk azonban azt mutatja, hogy etekintetben a korcsoportok között csak minimális különbségek vannak, hiszen a Pamutház lakói számával 18-21 éves korukban kezdtek dolgozni.

A 62 -	évesek átlag	50 éve dolgoznak az MPI-ben,
46 - 60	"	35 " "
31 - 45	"	18 " "
20 - 30	"	7,5 " "

Feltehető azonban, hogy a "régi pamutosok" közül többen nem számítják a munkában töltött idejükhöz a 12-16 évesen, illegálisan ledolgozott éveket.

"12 éves koromban kezdtem bejárni az üzembe, vasorát vittem a szüleimnek. Anyám szövőnő volt, odaálltam a gépe mellé, és nétem, hogyan csinálja. Megtanultam én is szőni. 13 éves koromban már az gép mellett dolgoztam. Persze munkaköny-

vem nem volt, kifutóként szerepeltem, mert így olcsóbb volt a gyárnak."

"1912-ben léptem be. Asnap, amikor először bementem, még nem töltöttem be a 11 évet /csak rá két nappal/. Erős lány voltam, többnek látszottam, a nővérem könyvére mentem be dolgozni. A gyűrűsfonóba kerültem, ezt szerettem a legjobban, de mindenütt tudtak használni. Dolgoztam én annyit, mint egy felnőtt." /Idézi Hanák, i.m./

"11 éves volt anyukám, mikor itt dolgozott. Sőt nem is az ő munkakönyvével kezdett el dolgozni, hanem a nővére munkakönyvével, mert ő nagyon fiatal volt és nem vették be. Szóval mindegyikünk hát olyan nagyon korán kezdett el dolgozni, hogy nem egy kis idő, hanem igen-igen sok. Hát ugye én is 13 éves voltam, és iskolát nem tudtam kijárni, csak hatot, ... 1933-ban vettek fel kifutónak, miután fiatal voltam, és nem mehettem mindjárt gépre. Akkor ki kellett váltani a munkakönyvet, de már akkor a nővérem dolgozott." /50 éves takarítónő/

Abban a tekintetben viszont lényeges különbségek vannak az idősebbek és a többi korosztály között, hogy milyen arányban dolgoznak/dolgoztak a Pamutgyárban.

A 20 - 30 évesek	57 %-a dolgozik/dolgozott az MPI-ben,
31 - 45 "	54 %-a " ,
46 - 60 "	58 %-a " ,
61 - "	90 %-a " .

A 60 évesnél idősebbek 90 %-a "pamutos", míg az ennél fiatalabbaknak alig több mint fele. Ez utal a ház és a gyár közötti kötődés egyen-

gülésére,arra,hogy a régi dolgozók leszármazottai /akik itt lakást örökölték/ nagyobb részt vállalnak máshol munkát,illetve többben választanak maguknak a gyáron kívül házastársat.

Azt figyelhetjük meg,hogy a fiataloknál a gyárhoz való kötődéssel párhuzamosan a lakáshoz való kötődés is gyengül /ezt a későbbiekben részletesebben is megnézzük/,míg a középkorúaknál idősebbeknél /45-65 év/ a gyárhoz való kötődés gyengülésével nem jár együtt a lakáshoz való kötődés /kötöttségi/ gyengülése.Az Öreg /65 év felett/a lakáshoz,és mint láttuk a gyárhoz egyaránt erősen kötődnek /kötöttek/.Habár mi mindig csak az "itt maradtak"-ról tudunk beszélni,a lakáshoz való kötődés/kötöttség erősségét jól mutatja az a tény,hogy a 45 évesnél idősebbek -akik a ház lakóinak 47,2 %-át tesszik ki- átlagosan 35 éve laknak a Pamutházban. A lakások bérkőinek ez a lassu oserélődése,az ilyen tekintetben is megnyilvánuló "zárttság",fontos és általános jellemzője a megmaradt gyári kolóniáknak,munkás-,szegénytelepeknek.Ez nemcsak más területektől,hanem a vadtelepülés-jellegű "átmenetibb" képződményektől is élesen megkülönbözteti az ilyen telepeket.

Honnan jöttek a lakók ?

Már volt szó arról,hogy a Pamutház milyen fontos szerepet játszik a gyár munkaerő-politikájában,pontosabban a munkaerő letelepítésében,megkötésében.A jelenleg itt élők között már nem találjuk meg a századforduló körül ideletelepített külföldi szakembereket,csak leszármazottaiknak az a -feltehetően kisebb-

részét, amely nem tudott az idők során a Pamuthásból "kiemelkedni", "kitörni".

A Pamuthásba kerülést megelőző lakóhelyek - az előző lakóhelyeket figyelembe véve - a következők lehettek: Vidék - Budapest - Újpest - Pamuthás; Vidék - Budapest - Pamuthás; Vidék - Újpest - Pamuthás stb. Ezek szerint és korcsoportonként felbontva:

éves lak.	- 20	21 - 30	31 - 45	46 - 65	66 -	≥ 70	%	ebből nő %
V-B-U-P	-	2 / 5,7/	2 / 13,4/	4 / 6,1/	4 / 5,3/	12	5,1	58,3
V-B-P	-	2 / 5,7/	-	3 / 4,6/	4 / 5,3/	9	3,8	66,6
V-U-P	-	11 / 31,4/	1 / 6,6/	18 / 27,7/	22 / 29,3/	52	22,4	59,6
V-P	2 / 3,7/	4 / 11,4/	3 / 20,0/	12 / 18,5/	4 / 5,3/	25	10,7	44,0
Σ V:	2 / 3,7/	19 / 54,2/	6 / 40,0/	37 / 56,9/	34 / 45,2/	98	42,0	56,1
B-U-P	-	-	1 / 6,6/	3 / 4,6/	7 / 9,3/	11	4,7	36,3
B-P	-	2 / 5,7/	1 / 6,6/	4 / 6,1/	3 / 4,0/	10	4,3	78,0
U-P	1 / 1,0/	11 / 31,4/	2 / 13,4/	11 / 16,9/	18 / 24,5/	43	18,5	60,5
P	50 / 94,5/	3 / 8,7/	5 / 33,4/	10 / 15,5/	3 / 4,4/	71	30,4	
Σ f6 %	53 / 100,0/	15 / 100,0/	15 / 100,0/	65 / 100,0/	75 / 100,0/	213	100,0	

A most itt lakók közül a legnagyobb csoportot az itt születettek képviselik, 30,4 %-os aránnyal. Ezek azonban számmal nem a

régebben itt születettek közül kerülnek ki, 70,4 %-uk 20 évesnél fiatalabb. A nem itt születettek 60 %-a vidékről került a Pamutházba. Ez az arány annak az eredménye, hogy a Pamutgyár mindig nagy előszeretettel toborzott viszonylag olcsóbb, általában szakképzetlenebb munkaerőt vidékről. Ezek többségükben nők voltak, akik általában nem kaptak a gyártól közvetlenül lakást, hanem egy művezetővel, vagy szakmunkással kötött házasság révén jutottak gyári lakáshoz. Több olyan esettel is találkoztunk, hogy 2-3, egy falából felhozott lány, lány-testvér kapott annak idején a Pamutházban egy konyhát. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy bár a vidékiek beköltözése fokozatosan csökken /A ház általános "elöregedésével" párhuzamosan/, az egyes korcsoportokon belül a vidékiek aránya nagyjából állandó, 50 % körül mozog.

Ilyen arány a 20 évnél fiatalabbaknál nem mutatható ki, mert ezek 94,5 %-a még születése évében került a Pamutházba, vagy itt született. Ez azt jelenti, hogy az elmúlt 20 évben 20 évesnél fiatalabb és max 1 évesnél idősebb gyermekekkel rendelkező családok gyakorlatilag nem költöztek a Pamutházba. Ennek a jelenségnek az okát nem sikerült felderítenünk. Megfigyeléseink arra utalnak, hogy ez a Pamutgyárnak a lakás-juttatási politikájával függ össze, melyben egyrészt a régi /nagyobb gyermekekkel rendelkező/ munkásokat "jutalmazza" utólag, másrészt a fiatal /gyermektelen, vagy 1 évesnél kisebb gyermekekkel rendelkező/ kezdő pamutos házaspároknak "előlegezi" -szerszódással egybekötve- a lakást. Jól tükrözi ezt a következő tábla:

A gyárba kerüléstől számítva a 61 - évesek átlag 11 évre rá kaptak lakást

46 - 60	"	6	"
31 - 45	"	7	"
20 - 30	"	1	"

Ugyanakkor a fiatalok házhoz,gyárhoz való kötődésének/kötöttségének a lazulását jól mutatja,hogy a 20-30 év közöttiek kevesebb mint 10 %-át teszik ki az itt születettek,holott feltehetően 20-30 évvel ezelőtt is hasonlóan magas lehetett az akkor 20 évesnél fiatalabbak körében az itt születettek aránya.Ezek nagyrésze valószínűleg már másholvállalt munkát,s máshol sikerült lakáshoz jutnia.

Foglalkozás szerinti megoszlás

Az eddigiekben is,és most is a Pamutház és a Pamutgyár folyamatos -bár időben változó intenzitású- kapcsolatrendszerének tükrében vizsgáljuk a lakók összetételét.

A Pamutház társadalmának összetételét több,egymással összefüggő ^{szempont} alakította/alakítja ki.Ezek közül a legmeghatározóbb a gyár jellegzetes textilipari munkássó igénye,amely nagy számu női betanított munkásra és kevés szakemberre irányul.A másik fontos tényező a gyár letelepitési,lakás-juttatási politikája.Emellett befolyásolja még a Pamutház társadalmának jelenlegi összetételét a letelepítettek munkaszervezetben elfoglalt helyének megváltozása,ezek itt lakó gyermekeinek szakképzettsége,és nem elhanyagolható mértékben az idők során kibőltözök foglalkozás szerinti összetétele.

Megfigyeléseink szerint a gyár lakás-juttatási politikája

-legalábbis a gyár szempontjából- sikeres volt. A Pamutházban lakáshoz jutottak közül sokan nyugdíjas korukig a gyárnak dolgoztak. Ezek egy része ma is itt él a Pamutházban, már mint nyugdíjasok, arányuk 46,7 %, igen magas. Ezek több mint fele volt fonó-, szövőnő.

A Pamutház társadalmának legnagyobb csoportját ők alkotják, az összes lakó 24 %-át ők képviselik.

Foglalkozás	fő	%		fő	%
Értelmiségi /+BM, HM/	5	/ 2,6/	szakmunkás	30	/16,6/
nyugd. "	1	/ 0,4/	ny. "	13	/ 7,1/
adminisztratív	16	/ 8,7/	fonó-, szövőnő	16	/ 8,7/
ny. "	4	/ 2,0/	ny. "	43	/24,0/
művezető	7	/ 3,7/	betanítottm.	12	/ 6,5/
ny. "	9	/ 4,8/	ny. "	6	/ 3,2/
lakatos	8	/ 4,3/	segédm.	2	/ 1,1/
ny. "	4	/ 2,0/	ny. "	6	/ 3,2/
			htb.	3	/ 1,5/
			<u>Σ</u>	185	/100,0/

A fonó-, szövőnők a szakképzettség tekintetében speciális helyzetben vannak, mert 1959-ig munkájuk betanított munkának minősült, azóta 15 éves gyakorlat után automatikusan, egyébként szakmászító tanfolyam elvégzése esetén szakmunkának számít.

Szintén az iparág jellege miatt speciális a lakatosok, géplakatosok helyzete, mert szaktudásuk, tevékenységük a gyáron belül különfontossága, privilégizált státuszt biztosít számukra. Ma közel a művezetőkéhoz hasonló rangra emeli őket.

A Pamutház társadalmának időbeli alakulását -részletesebb adatok hiján- a foglalkozási csoportonkénti aktív-nyugdíjas

arányok összevetése segítségével követjük nyomon. A leglényegesebb változás amit megfigyelhetünk, hogy meglepően alacsony a lakók között az aktív fondó-, szövőnők aránya /8,7%/, körülbelül 1/3-a a nyugdíjas fondó-, szövőnőkének. Ezzel szemben az aktív szakmunkások /nem szövő/ aránya több mint kétszerese a nyugdíjasokénak /16,6 %, 7,1%/. Ez hasonlóan érvényes a lakatosokra is. A szellemi foglalkozásuaknál is jóval meghaladja az aktívak aránya a nyugdíjasokét, főleg az adminisztratív dolgozók körében. Ezek az arány változások a régebben itt élők illetve a fiatalok szakképzettőségének emelkedését, illetve a szakképzettebbek nyugdíj-korhatár előtti nagyobb arányú kiköltözését jelzik.

Foglalkozás	Átlagos havi jövedelem/Ft/		
értelmiségi /+BM, HM/	4360	szakmunkás	3540
ny. "	2700	ny. "	2290
adminisztratív	2870	fondó-, szövőnő	2860
ny. "	2200	ny. "	1900
művezető	3970	betanítottm.	2420
ny. "	2800	ny. "	2260
lakatos	3520	segédm.	2850
ny. "	2650	ny. "	1530

Egy főre jutó havi átlagos jövedelem:

- 1500 Ft	11 család	/11,8 %/
1501 - 2400	41 "	/44,1 %/
2401 - 2800	26 "	/27,9 %/
2801 - 3200	7 "	/ 7,5 %/
3201 -	8 "	/ 8,8 %/
Σ	93	100,0 %

Az egyéni havi átlagos jövedelmek foglalkozási csoportonkénti alakulása semmi meglepőt nem mutat. Az azonban figyelemre méltó tény, hogy a Pamutház társadalmának legnagyobb csoportja, a nyugdíjas fonó-, szövőnők havi átlagos jövedelme /nyugdíja/ 1900 Ft. Az előzőekben mondottakat támasztja alá, hogy a nyugdíjasok közül a lakatosok és a művezetők jövedelme emelkedik ki egyértelműen, eléri az aktív fonó-, szövőnők, betanított, segéd munkások jövedelmét.

Az egy főre jutó havi átlagos jövedelem a családok 56 %-ában 2100 Ft alatt van. Ide előszörban a nyugdíjas házaspárok, egyedülállók, valamint a fiatal, szakképzetlenebb, gyerekes családok tartoznak.

Vizsgálatunk során felmértük a lakók iskolai végzettségét is. Ennek eredményei pontosan megegyeztek a foglalkozási csoportok szerinti megoszlás eredményeivel. A szakképzetlen nyugdíjasok 4-6 elemi végzettségűek, a szakképzettek egy része szakiskolát, 1-2 polgári végzett. Az aktív szakképzetlenek /ideértve a szövőnőket is/ a 8 általánost elvégezték, a szakmunkások iparitanuló iskolát végeztek. Az adminisztratívak között egy-két érettségizett van. Három főnek van egyetemi, főiskolai végzettsége.

Lakáshoz jutás utjai

Eddig leírtuk életkor, születési hely, foglalkozás szerint, hogy kik élnek a pamutházi lakásokban. A lakáshoz jutás, az itt maradás fontosabb tényezőit is felvázoltuk. Ha most konkrétan

is megnézzük, hogy a jelenleg itt élők milyen utakon jutottak pamut-
házi lakáshoz, akkor a következőket tapasztaljuk.

A lakók legjelentősebb része /a családok 57,9 %-a/ közvetlenül a gyártól kapta a lakást. A másik jelentős csoportot azok alkotják, akik szüleik, rokonaik révén örökölték a lakást /26,3 %/. A 95 családból 11, Pamutháson kívüli lakását cserélte ittenire. Két olyan család található, ahol a családfő szövőmester volt és a háboru után az előző -a gyár által bérelt- 3 szobás lakásából költöztették ide. Két család szintén közvetlenül a háboru után került ide, mert kibombázták őket. Akik örökölték, cserélték vagy közvetlenül a háboru után kapták a lakást, azok is /a családból legalább egy fő/ a Pamutgyár dolgozója, és csak annak engedélyével jöhettek ide.

Foglalkozás	A gyártól közvetlenül kapta a lakást		Az összes lakó közül
/nyugdíjas is/	fő	%	%
adminisztratív	6	10,9	10,7
művezető	12	21,8	8,5
lakatos	9	16,4	6,3
szakmunkás	10	18,2	23,7
szövőnő	11	20,0	32,7
egyéb	7	<u>12,7</u> 100,0	8,9

Akik a lakást közvetlenül a gyártól kapták, azok közül a művezetők, lakatosok és szövőnők esetében tér el lényegesen az így lakáshoz jutottak aránya a lakónépességen belüli részarányuktól.

A szövőnők lakónépességen belüli arányuknál jóval kisebb részen kapták közvetlenül a lakást, míg a lakatosoknál, művezetőknel

a helyzet ennek fordítottja. Ez abból adódik, hogy a Pamutgyár leg-
szívesebben azoknak a családoknak adott lakást, ahol a férj is /mí-
vezetőként, vagy lakatosként/ és a feleség is /általában szövődőként/
a gyárnak dolgozott.

A házban belüli lakásutak

A lakáshoz jutás útjai azonban a Pamutházba való bekertü-
léssel még korántsem zárulnak le. Ugyanis a harmincas évekig az az
általános rendszer uralkodott, hogy egy szoba-konyhás lakást nem egy
családnak utalt ki a gyár. Idősebb lakók elbeszéléseiből tudjuk, hogy
az első időkben szokás volt egy-egy népesebb, Csehországból vagy
vidékről verbuvált "legény bandát", vagy "lány csoportot" egy lakás-
ban elszállásolni. A harmincas évek után a gyár, egyre gyorsuló ü-
temben próbálta megvalósítani az egy lakás - egy család rendszert.
Ezért egyre több család költözött át a Pamutházban belül önálló la-
kába. Ezzel megszűnt az idegen családok "társbérlete", de mindig új-
ratermelődött/ujratermelődik a különböző generációjú családok e-
gyüttélése. Ez együtt jár azszal, hogy ha a házban megürül egy lakás
/kiköltözés, elhalálozás miatt/, akkor ezt sok esetben egy addig e-
gyüttélő család egyik része kapja meg. A Pamutgyár törekszik az i-
lyen együttélések felszámolására is, csak ő engedélyezheti a ház-
társ bejelentkezését, nem ürrül a nem-pamutos házastársnak. Az albér-
letet tiltja.

Emellett a belső mozgás mellett, egy számunkra igen ér-
dekes házbanbelüli vándorlás is kirajzolódik. Mint már a legelején

említettük, a 3.emeleti "padlásalakások" 22 m^2 alapterületűek, alacsonyabbak és sötétebbek, mint a többi lakás. Az emeleti lakások alapterülete 32 m^2 , a földszintieké $36-42 \text{ m}^2$. A lakások ilyen - más szemébe talán jelentőktelennnek tűnő - különbsége itt lakásmozgások folyamatának lényeges tényezője. Mióta a gyár az egy lakás - egy család rendszer fenntartására törekszik, azóta az újonnan jött fiatal házaspárok általában a 3.emeleten kapnak először lakást, ott alapítanak családot, majd egyre "lentibb" lakásba törekcsenek. Ezt akkor valósíthatják meg, ha valamilyen okból megürül egy lakás, vagy ha lakásukat el tudják cserélni egy lent lakóval. Cserére azért van mód, mert "lent", különösen a földszinten - ahol nagyobb lakások vannak - néhány öreg házaspárnak "már nem kell" a "nagy lakás", s ezért hajlandók fölmenni a fiatal, gyermekes családok helyére. Ezek az öregek pár évtizeddel ezelőtt ugyanazt a lakásutató bejárták. Egy idő után ez a 3.emeleti lakás újra megürül, és a folyamat kezdődhet előlről.

A kiköltözni vágyók

Eddig is hangsúlyoztuk, hogy mi csak a Pamutházban maradtakról tudunk beszélni, és a Pamutház társadalmának összetételét a bekerülési rendszerével egyenrangú módon határozza meg az, hogy kiknek sikerül innen elmenni. Ahhoz, hogy erről megközelítő képet kaphassunk, megnésszük, hogy kiknek van bent a tandocsnál jelenleg a Pamuthásból lakáskérvényük.

A 95 család több mint 1/4-ének, 27 családnak van pillanatnyilag lakáskérérelme. Megfigyeléseink szerint a lakáskérelmek beadását /az ily módon deklarált elköltözési szándékot/ döntően a lakossűrűség és a kérelmezők életkora határozza meg itt.

1	olyan lakás van, ahol a kérelmező egyedül lakik,	a házában	20	ilyen lakás van
4	"	kettesben	"	31 "
8	"	hármán	"	24 "
9	"	négyen	"	15 "
4	"	ötten	"	4 "
<u>1</u>	"	hatan	"	1 "
27				

kérelmezők kora	- 20	21 - 40	41 - 60	61 -	Σ
" száma	0	36	11	3	50
" %	0	/72/	/22/	/16/	/100/
megf. korcsoport-hoz viszonyított %	0	59	22	4	

A panuthási átlagos 2,53 fő/lakás lakossűrűséggel szemben a kérelmezőké 3,5 fő/lakás. Az együttélők számának növekedésével párhuzamosan erősen növekszik a lakásigénylők aránya. Hisz míg abból az 51 lakásból például, ahol 1 vagy 2 fő lakik, 5 családnak van bent lakáskérérelme, addig a husz, négy vagy több tagú családból 14-nek. A kérelmezők döntő hányada /72 %/ a 40 évesnél fiatalabbak közül kerül ki. Náluk a legerősebb az elköltözési szándék, közel 60 %-uk adta már be lakáskérvényét. /Ez összefügg a jelenlegi lakáselosztási szisztéma preferencia-rendszerével.¹⁵/ Ezzel szemben a 45-65 éveseknek csak 1/5-e rendelkezik lakáskérelommal. Ez a tény részben azzal függ össze, hogy az itt maradt, viszonylag kevés középkorú általában korosztálya kevésbé mobil részét képviseli.

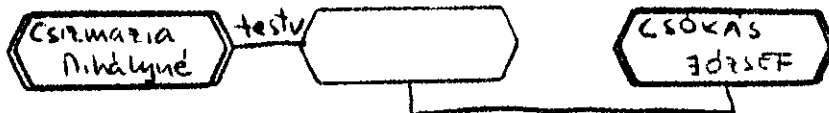
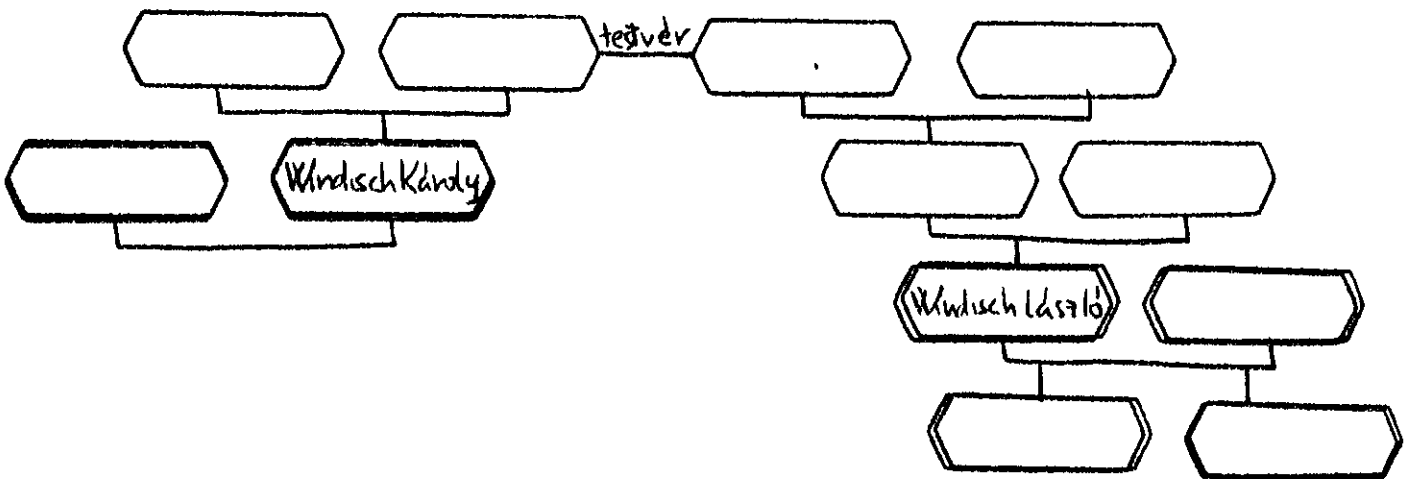
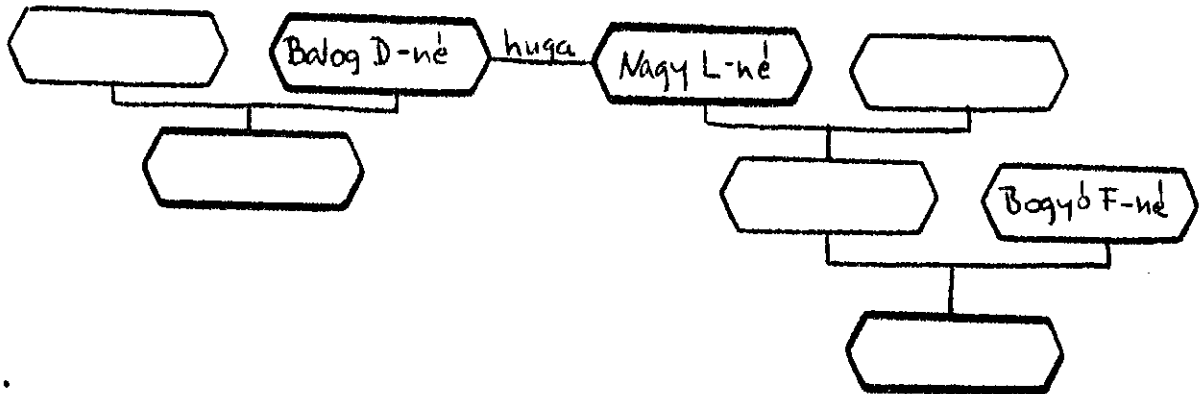
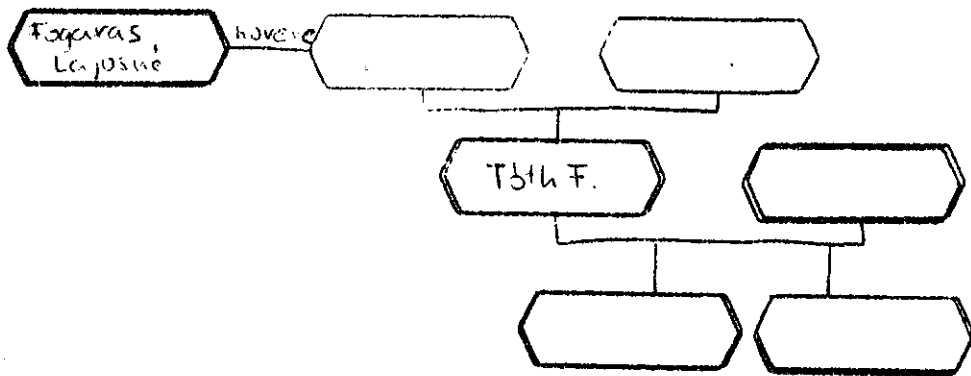
A kérvényezők közül 8 család - 3 éve adta be lakáskérvényét,
6 " 4 - 6 "
7 " 7 - 9 "
6 " 10 - "

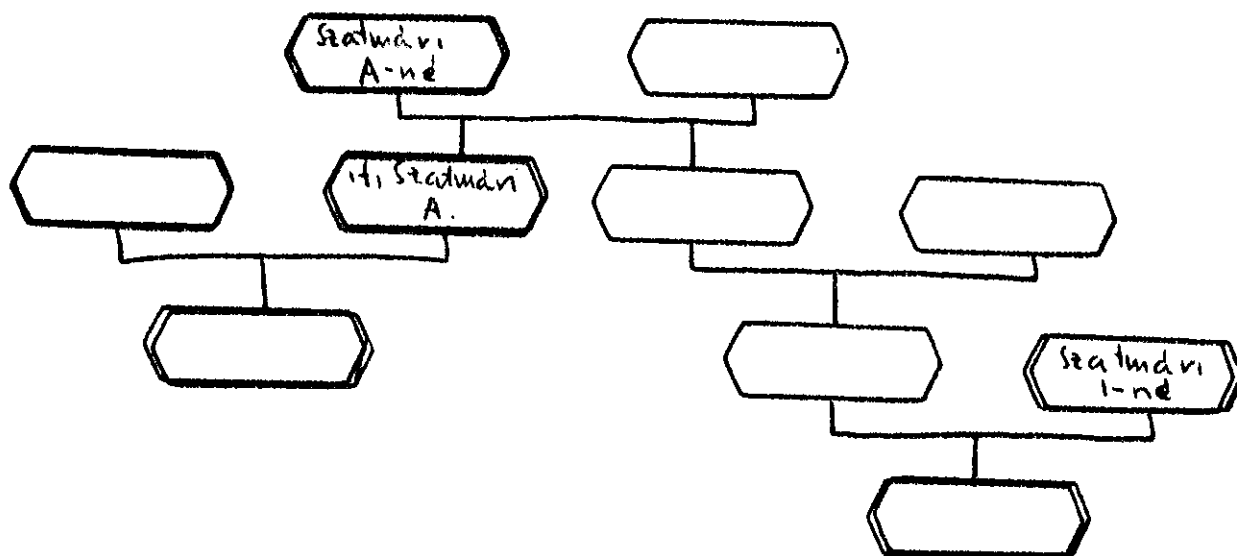
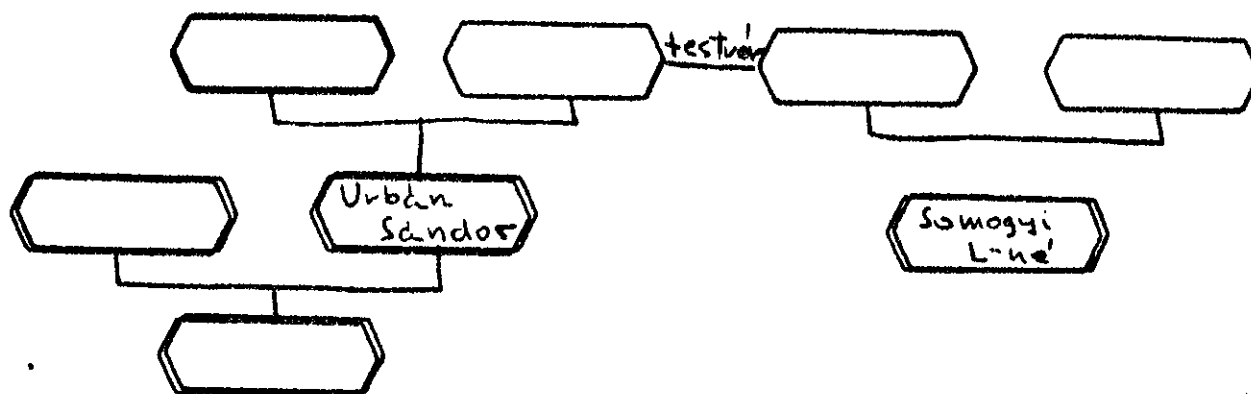
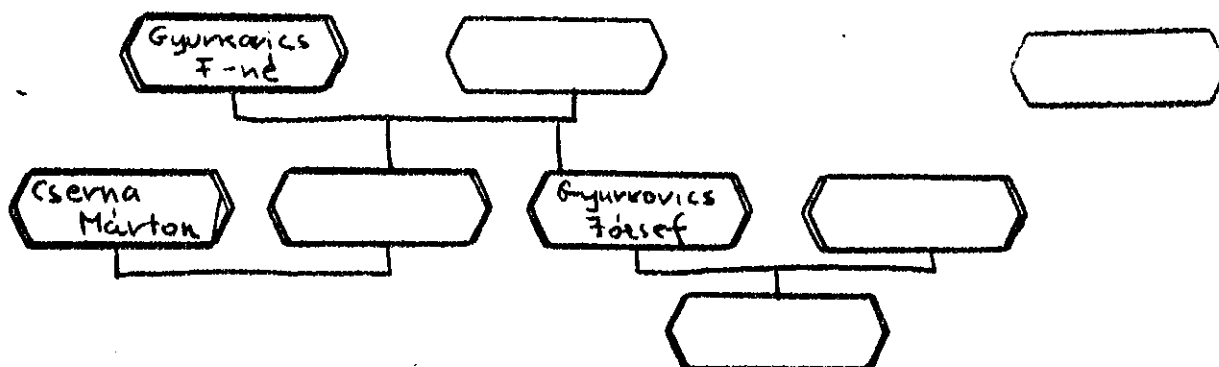
A lakáskérvénnyel rendelkező családok átlagosan a Pamutházba való költözéstől számított 5-6-dik évben adják be lakáskérvényüket. A fiatal házaspároknál általában megfigyelhető, hogy a pamutházi lakást átmeneti, szükséglakásnak tekintik, és még az ideköltözésük évében beadják kérvényüket, vagy a már előzőleg beadott tanácsai kérvényüket továbbra is fenntartják.

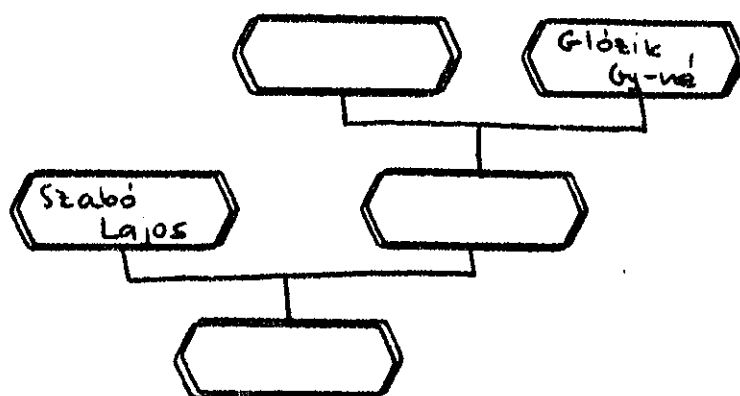
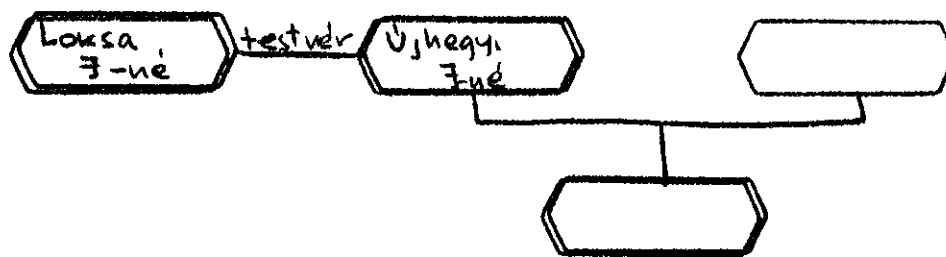
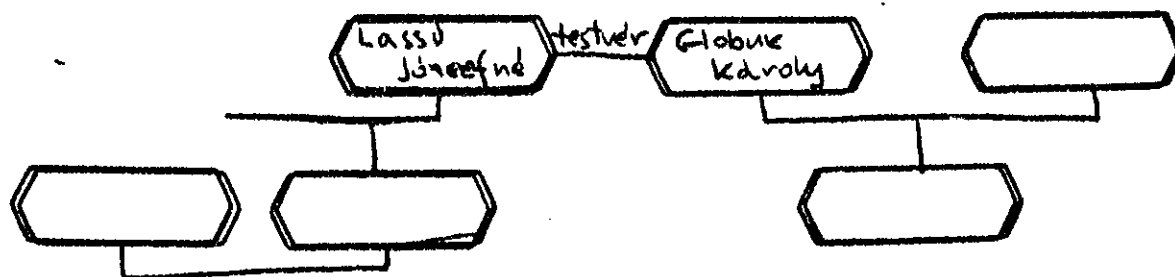
Az előbbieken mondottakkal kapcsolatban még megjegyezzük, hogy míg a pamutházi családok 28,4 %-a rendelkezik lakáskörrel, addig a 3. emeletiek esetében ez az arány 35,0 %.

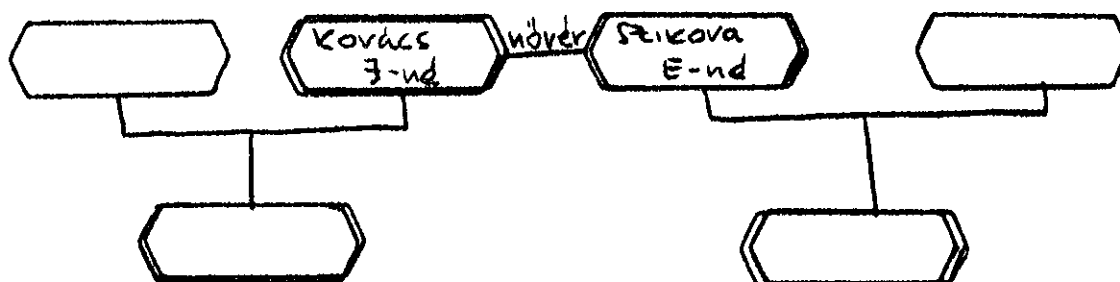
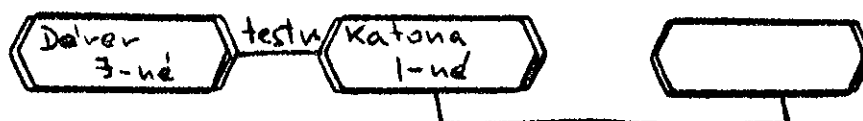
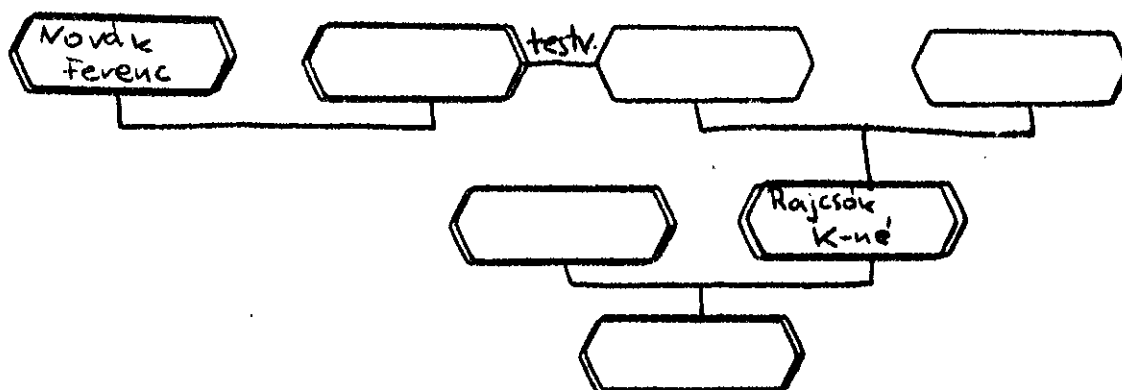
Pamutházi rokonságok

Az előzőekkel szervesen összefügg, azokat minőgy aláhúzza az a rokonsági összefonódás, ami a pamutházi családok között ma is fellelhető. Hogy ennek a rokonsági összetartozásnak a méreteiről képet alkothassunk, bemutatjuk azokat a rokoni láncokat, amelyekre vizsgálatunk során fény derült. /Az ábrákon a vastag kerettel jellettek a ma itt élőket jelölik./

Vizsgálatunk szerint a 240-ből 99 lakónak van, egy háson belüli másik lakásban valamilyen foku rokona. A rokonsági viszonyok ilyen nagy méretű kiterjedtsége világít rá arra a gátságra, ami a Pamutház társadalmának egyik leglényegesebb jellemzője. Megmutatja, hogy a pamutháziaiak legbensőbb /családi/ kapcsolataikkal milyen erősen kötődnek a gyárhoz /a munkatársakhoz/ és a házhoz /a lakókhoz/, kapcsolataik milyen nagy mértékben korlátozódnak ezekre.

A Pamutházon belüli nyitottságot /nyilvánosságot/ fokozza, hogy nemcsak hogy együtt dolgoznak, laknak, élnek, de már szüleik, sőt gyakran nagyszüleik is együtt dolgoztak, laktak, éltek, s egymáshoz való viszonyaikat át- meg átsszövik a rokoni szálak. A ház egész lakóközösségének csoport-jellegét meghatározza, hogy nemcsak ismeri mindenki egymást, hanem valamilyen kapcsolatban is van a másikkal. Vagy szegről-végről rokonok, vagy egy lépcsőházban laknak, vagy szomszédok, vagy munkatársak...

Egyes családok esetében különösen elválaszthatatlan a gyár történelme ezen családok kialakulásának, fennmaradásának történetétől. Ilyen az a család-konglomerátum, amelyet egy ábrán már bemutatunk, s amelynek jelenleg 39 tagja él a Pamutházban. A család első generációját a századforduló előtt, a gyár alapításakor külföldről idetelepített szakemberekből állt. Itt alapított családot az Ausztriából jött Johann Kellermann és a csehországi Kristóf István. Az alapító-munkások gyerekei /a második generáció/ már itt nőttek fel /a gyár, a ház udvarán/, a Pamutgyárba mentek dolgozni, innen házasodtak, itt kaptak lakást. Ennek a második generációnak /a mai 70-

-80 évesek/házasságai révén fonódtak össze a régi pamutos családok. Ez a jelenség a harmadik generációnál /mai ötven évesek/ még többé-kevésbé fellelhető,ők még szüleik révén erősebben tartják a kapcsolatot a távolabbi rokonokkal is,míg a negyedik,ötödik generációnál ez már eltűnőben van.Es a folyamat a gyárhoz,a házhoz való kötődés lazulásával együtt megy végbe.Már nem magától értetődő /meghatározott/,hogy a Pamutgyárban vállaljanak munkát,hogy a Pamutházban lakjanak.

A család-konglomerátum egyik,harmadik generációba tartozó tagja így beszél:

"Én itt születtem.Tulajdonképpen a gyár területén élelőtt egy lakóház volt bent.Ugy esedték össze a dolgozókat,hogy mondjuk külföldről szakembereket,Anyukámat a nagyszüleik, egyikesei,a másik német.No,a nagyapám az selfaktor-mester volt és a nagyanyám az ugye háztartást vezetett.Viszont a mamám az pedig itt dolgozott 11 éves korától.No most én itt születtem bent a gyárban.És volt egy öcsém,meg egy nővérem,mindegyikük itt dolgozott.Valósággal egy dinasztia létezett itt a gyár területén,mert a mi családnaknak borzalmas kiágazódása van itten.Ugyhogy édesapám is,szóval az egész család itt...És ugye én már 35 éve a vállalatnál vagyok és a mamám pedig majdnem 41 évet töltött le.Ha nyugdíjat beleszámítjuk,akkor kitek 65 évet.Mondom,hogy anyyira kiágazódik,hogy a házban majdnem egy ilyen rokoncsorogat alakul ki,így nagyanyámtól,meg a keresztanyámtól..Legalább egy negyven személyre húzódik el a családi ágazat."

A szélső házak

Nem lenne teljes a kép a Pamutházról, a Pamútház a gyár kapcsolatrendszeréről, a szélső kisházak státuszának, funkciójának ismerete nélkül. Egy ott lakó mondja:

"És kérem szépen az a helyzet, hogy a Klousál utca 9., és a Pamutgyár utca 4., az a ház és a másik oldalon, ezek igazgatósági lakások voltak. Itt csak igazgatók laktak hajdanában, főmérnök, igazgató, a főnöki igazgatója, mit tudom én, hát ezek laktak ott. A dolgozóknak szoba-konyha volt. Na és aztán engem 45-ben azért idehoztak /megj. 6 lett a párttitkár/ és azóta itt lakom."

Egy "nagy házban" lakó:

"A két szála az három szobánkból áll. Ilyen művezetőknek, mestereknek, ... szóval ilyen mérnököknek, kaszínigápház vezetőknél, szóval ilyen fő-... vezető embereknek."

A Pamutgyár hajdani félféudális, patriarchális működésére mi sem volt jellemzőbb, mint az a tény, hogy nemcsak a munkások, hanem a gyár vezetői is gyakorlatilag a gyárban laktak, szinte a munkásokkal együtt, de azért megfelelően elválasztva. /Ez természetesen nem vonatkozik a gyár tulajdonosaira, akik a város reprezentatív területein laktak./

A szélső házak státusza ~~semleges~~ ma is némileg a régihez hasonló. Az egyik lakásban egy kohómérnök lakik a feleségével és egyetemista lányával, egy másikban a Pamutgyár egyik főművezetője, akinek felesége a gyár munkásnőotthonában volt nevelő. A másik szélső házban lakik a gyár egyik textil-technikusa, aki 21 é-

ves kora óta dolgozik a gyárban. Végül a negyedik lakásban él a gyár első párttitkára, volt "B" elnöke, a pártkörzet volt titkára. A vele való beszélgetés egy részlete világítja meg talán a legjobban a szélső házak hajdani és jelenlegi viszonyát a nagy házhoz.

"Itt, ahol én orgonát ültettem, ott egy fal volt. /megj. a nagy ház udvarát és a kisház kertjét elválasztó falról van szó/ Olyan kommunistákkal, olyan kommunistákkal voltam én megáldva /neve e/, hogy a vezetőségben volt egy Kaszás nevezetű egyén, lakatos volt, és mikor arról volt szó, olvastam kérem, hogy "ledőltek a válaszfalak", akkor kérem szépen kiküldött ide két kőművest, és ledöntötték a kerítést! Ez fal kerítés volt kérem szépen. Így értelmezte, szünjenek meg a válaszfalak! ..Nemost akkor, amikor én idejöttem, akkor itt a gyerekek, kutya, minden szaladgáltak, és ezért kérem csináltam itt ezt a kerítést."